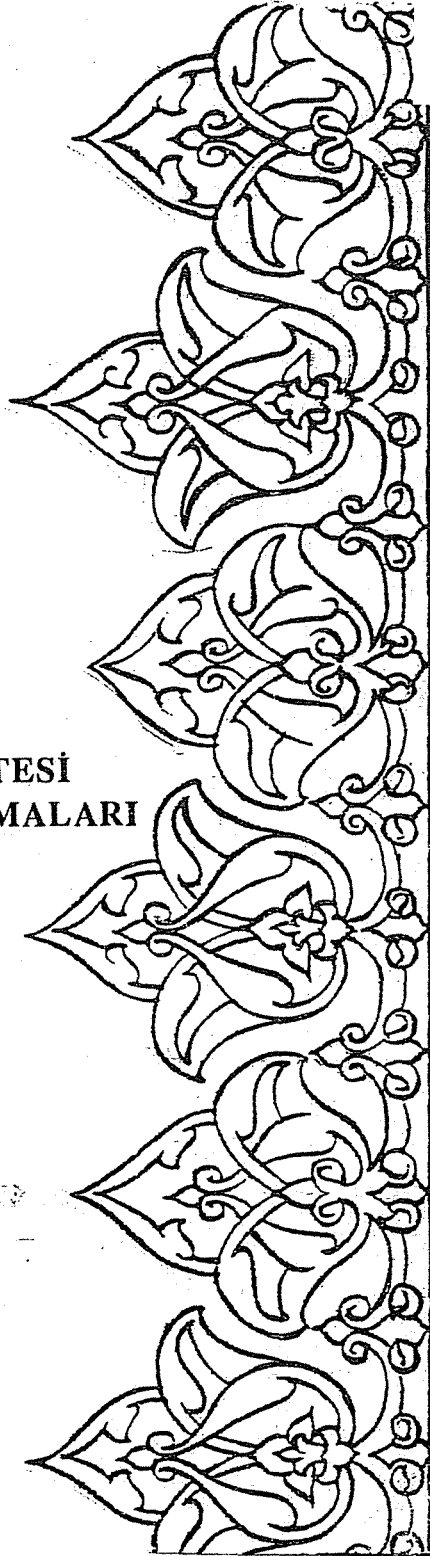

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

SAYI: 11
ERZURUM 1999

MİR-I ALEM MESNEVİSİNİN ŞAİRİ CALÂLİ HAKKINDA

Abdulkadir ERKAL*

Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nin 9. Sayısında yayınlanan "Celâli'nin Mir-i Alem Adlı Mesnevisi" adlı makalemizde, eserin müellifi olan Celâli'nin hayatı hakkında yaptığımız araştırmalarda bilgi bulamadığımızı, Tezkirelerde iki tane Celâli isminde şairin yer aldığını ve bunlar hakkında da yeterli bilgi olmadığı için hangisinin, üzerinde çalıştığımız 'Mir-i Alem' mesnevisinin şairi olduğunu tesbit edemediğimizi ve bunun için iki ismi de zikretmeyi uygun gördüğümüzü belirtmiştik. Daha sonra bir başka araştırmamız nedeniyle inceleme yaptığımız tezkirelerde 'Celâl Çelebi' isimli bir şair dikkatimizi çekti. Bu kişiyi daha yakından araştırdığımızda bu kişinin 'Mir-i Alem' mesnevisinin şairi olduğu kanısına vardık.

Önceki makalemizde olan eksiklikleri gidermek, eser üzerinde yaptığımız tahminleri yenilemek ve çalışmamızı genişletmek amacıyla önceki makalenin devamı olarak incelemeyi uygun gördük.

Hayatı:

Celâl Çelebi tezkirelerde farklı isimlerde zikredilmektedir. Şair, tezkirelerde; Celâl Çelebi¹, Celâl Beg² ve Celâl Hüseyin Çelebi³ olarak zikredilmektedir. Tezkirelerde Celâli olarak zikredilmemesinden dolayı bizi de zor durumda bırakmıştır.

16. Yüzyıl şairlerinden olan Celâli'nin doğum tarihi hakkında tezkirelerde bilgi bulunmamaktadır. Asıl ismi Hüseyin olup Manastır'da dünyaya gelmiştir. Mahlası'nın 'Celâli' olduğunu Kühnü'l-Ahbar'dan başka diğer tezkireler

* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Uzmanı

¹ Aşık Çelebi, Meşairü'ş-Şuara, (Haz. Rıdvan Canım); Beyani Tezkiresi, (Haz.: Yaşar Özderoğlu), Erz.1969; Hasan Çelebi Tezkiresi (Haz.: Hamza Çoban), Erz.1979; Ahdi Tezkiresi, (Haz.: Ahmet Düzyol), Erz.1967, Şemseddin Sami, Kâmusu'l-A'lâm, Tıpkı Basım, C.3, s.1827, Ankara 1996.

² Gelibolulu Ali, Kühnü'l-Ahbar, (Haz. Mustafa İsen), Ankara 1994; Riyazi Tezkiresi, (Haz.: İsmet Coşar), Erz1969.

³ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri (1299-1915), İstanbul 1972, C.2, s.69

kaydetmemiştir.⁴ Tımar sahibi olan Celâli, gençliğinde şiirle uğraştı. “Zât-ı refi’ü’-d-derecâtı câh u celâl ile ârâste ve hilye-i cemâl-i bî-misâli fazl u kemâl ile pirâstedir.”⁵

Celâli genç yaşta İstanbul’a gelerek Cezayir tımarlarında Defterdar olan İskender Çelebi’nin hizmetine girdi. İskender Çelebi kendini öz oğlu gibi himayesine alarak mal ve mülk sahibi yaptı. Bu sırada Aşık Çelebi ile tanışan Celâli, onunla arkadaş oldu ve Gülbahçelerinde, Eyüp, Kâğıthane çimenlerinde, Galata, Hasköy encümenlerinde, Zâti dükkânında ve Atmeydanı’nda bahar sohbetlerinde birlikte bulundular.⁶

Celâli, Şam ve Halep’e giderek o tarihte Hama sancağı Beyi Cafer Bey’le tanışarak onun meclislerine katıldı. Bir müddet sonra Şehzâde Selim’e Lala olan Cafer Bey, Celâli’yi de yanında götürdü. Celâli’nin hüsn-i hattı ile yazılan belgeleri gören Şehzâde Selim ‘*Bu dilekçeleri kim yazar?*’ sorunca, fırsattan istifade eden Cafer Bey Celâli’nin hat sanatı ve şairliğini şehzâdeye övdü. Ve kendisinin ‘*Müsâhib-i hâsları olmaya lâayık ve sezâvardur*’⁷ diye bildirdi. Bu sayede Şehzâde Selim’in yanına giren Celâli 20 yıl yanından ayrılmadı ve sıkı bir dostluk kurdu. Cafer Bey’in uğraşları sonucunda önce Anadolu tımarları defterdarlığına sonra da mir-i mirânîliğe getirildi. Celâli’yi öz oğlu gibi himaye eden Cafer Bey, kendi kızı ile evlendirerek ona olan son babalık görevini de yapmış oldu.⁸

Şehzâde Selim’i sık sık ziyaret ederek onun gönlünü kısa sürede çalmayı başaran Celâli, bu ziyaretleri esnasında tanıştığı Nihanî mahlaslı Turak Çelebi ile de yakın dostluk kurdu. Ancak kısa süre sonra araları bozuldu. Celâli bir murabbasında bu konudaki sıkıntısını şu beyitle ifade etmiştir:

“Her kimi ilerü çekdümse cefâsın çekdüm”⁹

Nihanî bu olaydan kısa bir süre sonra da öldü. Şehzâde Selim meclislerinde yanından ayırmadığı Celâli’ye tüm dertlerini ve sıkıntılarını paylaşırdı. Hatta bir içki meclisinde Celâli ile içerlerken kadehini kaldırarak ‘*Halk arasında bizim için ne derler, saltanatı kime tahmin ederler*’ diye sormuş. Celâli de Sultan Mustafa’yı askerini ve Şehzâde Bayezid’i de baba ve annesiyle Rüstem Paşa’nın istediklerini ve bunların faaliyetlerine kendisinin hiçbir tedariki olmadığını söyleyince Selim: ‘*Sultan Mustafa’yı en kuvvetlisi istesin, Bayezid Han’ı ana ve babası taleb etsin, Selim fakire de mevlâsı rağbet etsin; biz safamızı görelim yarının sahibi var*’

⁴ Künhü’l-Ahbar, s.298.

⁵ Ahdî Tezkiresi, s.40.

⁶ Aşık Çelebi Tezkiresi, s.56.

⁷ Künhü’l-Ahbar, s.298.

⁸ Künhü’l-Ahbar, s.299; Kâmusu’l-A’lâm, s.1827.

⁹ Künhü’l-Ahbar, s.299.

diye elinde tuttuğu kadehi içerek mukadderatına teslim olduğunu göstermiştir.¹⁰ Celâli bu olay üzerine, acaba tahta hangisi oturacak diye istihareye yatar. Rüyasında padişahlığa Şehzâde Selim'in çıkacağını görür. Bu müjdeli haberi aşağıdaki kıtasıyla Selim'e bildirir:

Bir gice vâkı'amda bir pîre
Didim ey şeyh-i 'akl a dâna
Hazret-i pâdişâh-ı devrânun
Peñç şehzâdesi ki var zîbâ
Biri bebr ü biri beyân biri şîr
Birisi murgdur biri 'ankâ
Kankısı taht u tâca mâlik olur
Kankısıdır cihânda Hızr-ı bekâ
Bana bu sırrı didim i'lân et
Didi hayrû'l-umûr evsâtuha¹¹

II. Selim tahta çıktıktan sonra Celâli kendi talebiyle mir-i alem oldu. Sultan Selime olan yakınlığından dolayı saray çevresinde kendine düşmanlar edindi. Bunlardan en önemlileri Vezir-i azam,¹² Mehemed Paşa, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi ve Şeyh Nureddinzâdedir. Bu kişilerin gayretleri ile Celâli Sultan II. Selim'in gözünden düşürülmeye çalışılmış ve bunda da başarılı olmuşlardır. Bu olaylar sonucu Selim'in nefretini kazanan Celali, Şam-ı Şerif beylerbeyi vazifesiyle sürgün edilir. Ne olduğunu tam anlayamayan Celâli pâdişahın yanına gidip bu akranın mahiyetini öğrenmek istese de Şeyhülislam Ebussud'un "*Bu makûle rafz u ilhâdla müttehem olan şahsun harem-i muhtereme duhûli câ'iz degildür*"¹³ emriyle

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.3, s.41, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1983.

¹¹ Ahdi Tezkiresi, s.41.

¹² Vezir-i azam'ın, Kanuni Sultan Süleyman'ın naaşının İstanbul'a getirilmesi ve yapılacak olan tören için Sultan Selim'e gönderdiği: "*Kul taifesinin bahşışı ve tedarikleri verilsin, Yeniçeri ocağı duacı çavuşu el kaldırıp Ocaktan gelip göçen yoldaşlarına ve Osmanlı Padişahlarına dua edip amin diyecekler ve taziyet işi bittikten sonra tekrar erkân-ı devletin kabulüyle herkesin derece ve rütbesine göre hil'atlar giydirilsin*" şeklindeki arza'yı hocası ve Celâli'ye gösterince ikisi de itiraz ederek: "*İstanbul'da cülûs edilmiş olduğu için tekrara hacet yoktur. Bu hakimi mahkum etmektir.*" Celâli ise: "*Evvvel zamanda bir söz işitilirdi, vâki imiş meselâ Âl-i Osman'dan saltanat tahtına geçmez madem ki kul kılıcı altından geçmeye, gerçek imiş; müykün vârisi hazır olunca bu sözleri dağdağadır.*" Sözleri üzerine Sultan Selim bu arızaya önem vermez. Bu duruma hayli müteessir olan Vezir-i azam kâtibine: "*Vezir-i müşir memleket işlerine ait ahvali arzeder, padişah başkalarının re'yi ile hareket eder, ihtilâl böyle olur; zira başkaları ısrâ mahrem olamaz, hata bundadır.*" Diyerek sıkıntısını dile getirir.(İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.3, s.2, Ankara 1983.)

Vezir-i azam, başkaları olarak vasıflandırdığı ve sarayın gizli işlerine burnunu karıştırdığını belirttiği Celâli'ye bu olayla birlikte kin tutmaya başlamıştır.

¹³ Kûnhü'l-Ahbar, s.299.

padişahın sarayına yaklaştırmaz. Celâli sesini padişaha duyuramayınca şu meşhur iki beyti söyler:

Bu çeşm-i hûn-feşânum giryân olur kalur mı
Seyl-i sirişküm âhir ummân olur kalur mı

Bunca feryâdum işitdün dimedün dâd ideyin
Sen ki dâd itmeyesin ben kime feryâd ideyin

Bütün umutlarını kaybeden Celâli mecbur Şam'a gitmeyi kabul eder. Ancak Şam'a gitmeden önce memleketine uğramak isteği kabul edilir. Celâli'ye: "*beş yüz sikke dinâr-ı bi-hemtâ ve bir katar katur ve bir katar deve üç re's rahş-ı sebük-pâ ve nice tonluk ıskarlat ve atlas u kemhâ*"¹⁴ bağışlandı. Müteessir şekilde İstanbul'dan Ayrılan Celâli, memleketi Manastır'a gelir. Burada üzüntüden hastalanarak vefat eder. Tezkirelerde Celâli'nin ölüm tarihiyle ilgili bir kayıt yoktur. Ancak II. Selim'in padişahlığının ilk yıllarında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Buda takriben 1570'den sonrasındır.

Edebi Yönü:

Tezkireciler Celâli'nin şiirlerinden övgü ile bahsetmektedirler. Belâgatli şairlerden biri olarak kabul edilmektedir. Hatta devrin şairlerinden Zâti olmak üzere pek çok şair şiirlerine nazire yazmıştır. Şiirlerinin bolluğu Nesimi'ye, kullandığı mazmunlar ile de Nevâyi'ye benzetilmektedir. Celâli; "*Türki dilinde Nevâyi gibi mazmun-ı hâsa kadir ve şi'ri Nesimi gibi vâfirdir.*"¹⁵

Gelibolulu Ali; Celâli'nin, şiirlerini esrâr içtikten sonra yazdığını bundan dolayı aklına geleni nazma döktüğünü kaydeder.¹⁶ Rindci şair olarak ifade edilen Celâli'nin meyhane hayatına olan tutkusu sık sık ifade edilmiştir.

Celâli, müverrih Ali, Ulvi ve Durak Celebi ile sıkı dostluklar kurmuştur. Bir gün bir güzel tasvirinde Celâli'nin aşağıdaki beyitine:

Iyd-i vasluna irişmege tek imkân olsun
Bir başum var yoluna ol dahi kurbân olsun

Karşılık Ali ise şu beyti söyler:

¹⁴ Künhü'l-Ahbar, s.300.

¹⁵ Ahdi Tezkiresi, s.40.

¹⁶ Künhü'l-Ahbar, s.300.

Öldürürsün seni cân ile gönülden seveni
Beni evvel beni ey gözleri kattâl beni

Şehzade her iki şaire da aynı ihsanda bulunmuştur. “*Ali'nin beyiti daha güzel, bu eşitlik nedendir*” diye sorulunca Şehzâde: “*Celâli'nin cân u celâli Ali'nin marifetindedir.*” diye cevap vermiştir.¹⁷

Celâli, gençliğinde Aşık Çelebi ile tanışmış ve onunla şair toplantılarında, meyhanelerde yanında bulunmuş ve bu mekânlarda şiir söylemiştir. İstanbul'dan uzakta iken de dostlukları mektuplaşmak suretiyle devam etmiştir. Celâli, Kütahya'da Şehzâde Selim'in yanındayken Aşık Çelebi'ye, Tezkiresine koyması için şiirlerini göndermiştir.¹⁸

Celâli şiirleri ile olduğu kadar hattatlığı ile de ün kazanmıştır. Cafer Paşa Şehzâdeye göndereceği arızaları hattatlığı sebebiyle Celâli'ye yazdırırdı. Sultan Selim bu yazının sahibini sormuş ve bu vesile ile Şehzâde'nin önce kâtibi, sonra kabiliyeti ve hoş sohbeti ve sesinin güzelliği sebebi ile nedimi ve musahibi olmuştur. Celâli, hat sanatını hattatların kıblesi ‘kıbletü'l-küttâb’ olan Şeyh Hamdullah Efendi'den meşk etmiştir.¹⁹

Tezkirelerde Celâli'nin üç eserinden bahsedilir: İnsan vücudunun her azası için bir gazel söylemek suretiyle 29 gazel topladığı *Hüsn-i Yusuf, Sa'd u Sa'id* ve *Şerh-i Avamîl* adlı eserleridir. *Divan*'ı da mevcut olan Celâli'nin bu eserinin basılmadığını Bursalı Mehmet Tahir kaydetmektedir.²⁰ Mir-i Alem adlı eseriyle ilgili bir kayıt tezkirelerde mevcut değildir.

Celâli'nin şairliği hakkında bir fikir edinmek için Hüsn-i Yusuf adlı eserinden bir gazeli burada zikretmeyi uygun görüyoruz:

Mürde ihyâ eyler açsa ol Mesihâ-dem dehen
Deyr-i hüsnünde leb-i İsâ durur Meryem dehen

Bûseler sunsa leb-i la'linden eksilmez müdâm
Bezm-i hüsnünde leb-i Cemşid câm-ı cem dehen

'İyd-i adhâdur visâli âstân-ı müdde'i

¹⁷ Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, s.197, İstanbul, 1996; *Kühü'l-Ahbar*, s.301.

¹⁸ Haluk İpekten, a.g.e., s.231.

¹⁹ Osmanlı Müellifleri, C.2, s.69.

²⁰ Osmanlı Müellifleri, C.2, s.69.

Fi'l-hakika Ka'bedür hüsni çeh-i zemzem-i dehen

Emrine râm u musahhar olsa tan mı ins ü cân
Hatt-ı yâkuta Süleymân mührüdür hatem dehen

Görinür kand-ı mükerrer her nazarda lebleri
Anların benzer ki mâbeynüdedür müdgâm dehen

Hat degildür lebleri etrâfına olan muhit
Küştesi çün karalar giymiş dutar mâtem dehen

Lebleri hûn-harlıklarla dile düşdi tamâm
Saklasun Hak hakkına açmış durur âlem dehen

Dil kemer gibi dehânın kor tolaşur bilene
Kılca hod mûy-ı meyânından degildür kem dehen

Varlığı yokluğu pir oldi Celâlün gördi kim
Mazhar-ı esmâ lebidür nokta-i mübhem dehen

Önceki makalemizde de ifade ettiğimiz gibi Celâlî'nin Mir-i Alem adlı eseri bir iade-i cevaptır. Sultan Selim'e yakınlığıyla dikkati çekerek saray çevresindeki devlet adamlarının nefretlerini üzerinde toplamıştır. Yukarıda da ifade ettiğimiz Vezir-i Azamla ilgili olayı bardağı taşırın son damla olmuş ve Sultan Selim'in gözünden düşürülmeye çalışılmıştır. Özellikle Aşık Çelebi ve Gelibolulu Ali Tezkiresi'nde üzerinde ayrıntılarıyla durularak anlatılan bu olay münasebetiyle Mir-i Alem Eserinin şairi Celâlî (Tezkirelerde Celâl Beg)yi tesbit edebildik. Tezkirelerde geçen kişiler ve olay Mir-i Alemle paralellik taşımaktadır. Ayrıca yaptığımız araştırmalarda 16. Yüzyılda Mir-i Alem olan tek şairin de Celâlî olduğu kaynaklarda ifade edilmesi tahminlerimizi iyice kuvvetlendirmektedir.²¹

²¹ Filiz Kılıç, 17. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler, Ankara 1998, s.192.